

## ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

### КОРПАЛО ОКСАНИ РОМАНІВНИ

„Семантико-граматична категорія особи в польській мові” – 172 сторінки основного тексту, поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.03 – слов'янські мови

Проблема природи категорії особи, що впливає на будову речень і на формування комунікативного процесу, належить до невирішених у сучасній славістиці, отже вимагає подальших досліджень. У лінгвістичних працях термін „особа” трактується неоднозначно, що підкреслюється в рецензованій дисертації, а саме, як: 1) один із компонентів (поряд із категоріями часу й модальності) поняття предикативності; 2) категорія особовості, що протиставляється безособовості; 3) система особових форм дієслова, взаємопов'язаних із формами займенників; 4) категорія особи, що втілює зміст поняттєвої категорії персональності / імперсональності (с. 5).

З огляду на важливість вирішення питань, пов'язаних з засобами вираження та впливом на семантику синтаксичних конструкцій, категорія особи, пов'язана з категоріями мислення, знаходилась в центрі уваги таких відомих мовознавців, як Еміль Бенвеніст, Олександр Бондарко, Віктор Брицин, Віктор Виноградов, Іван Вихованець, Катерина Городенська, Вітольд Дорошевський, Єжи Курилович, Олександр Пешковський, Григорій Півторак, Олександр Потебня, Віталій Русанівський та ін. У сучасній полоністиці цей феномен розглядався найчастіше як морфологічна категорія дієслова або займенника (праці Анни Вежбицької, Ренати Гжегорчикової, Станіслава Йодловського, Галини Конечної), рідше – іменника (у дослідженнях Анни Домбровської, Аліції Нагурко, Зигмунда Салоні та ін.) Необхідність всебічного аналізу семантико-граматичної категорії особи та її специфіки в польській мові зумовлює актуальність кандидатської дисертації О. Р. Корпало.

Наукова новизна рецензованої праці полягає в тому, що в ній уперше з позиції структурно-семантичного підходу до вивчення мовних явищ здійснено комплексний аналіз багатоаспектної категорії особи на матеріалі польської мови; з'ясовано, що категорія синтаксичної особи має предикативний і непередикативний вияв; запроваджено до наукового вжитку поняття *суб'єктне* і *несуб'єктне* значення кличного відмінка; охарактеризовано різновиди речень із семантикою означеності, неозначеності й узагальненості особи в польській мові та різнорівневі засоби її вираження (с. 8).

Об'єктом є синтаксичні конструкції в польській мові, які кваліфікують як речення (*zdania*), висловлення з предикатами на *-no*, *-to*, інфінітивами і невідмінюваними дієсловами (*czasownikami niefleksyjnymi nieosobowymi*). З огляду на багатоаспектність категорії особи вважаємо вибір об'єкту дослідження обґрунтованим, оскільки обрана проблема належить до нерозв'язаних у славістиці.

Дисертантка виявила себе талановитим глибоким дослідником, вона трактує категорією особи як міжрівневу, функціональний вияв якої відбувається на перетині двох категорійних підсистем – морфології та синтаксису (с. 46). Саме тому використовуються такі базові поняття, як *морфологічна особа* і *синтаксична особа*. Під *морфологічною особою* О. Р. Корпало розуміє „словозмінну категорію особи дієслова, лексико-граматичну категорію особи займенника та іменника”, під *синтаксичною особою* – „обов'язкову складову речення зі специфічним змістом і спеціалізованими засобами вираження, що проявляється експліцитно чи імпліцитно й належить реченню в цілому” (с. 169).

**Мета** дисертаційного дослідження („цілісна концепція поняття „особа” як багатоаспектної семантико-граматичної категорії, виявлення специфіки її репрезентації в сучасній польській мові”) та **завдання** (1) осмислити й узагальнити напрацювання сучасної лінгвістики, що стосуються поняття „особа”; 2) диференціювати поняття „особа” – „суб'єкт” – „агенс”; „морфологічна особа”/ „синтаксична особа”; „граматичний суб'єкт” /

„семантичний суб'єкт”; „агенсивність” / „дезагенсивність”; 3) обґрунтувати статус категорії синтаксичної особи; 4) представити синтаксичну особу як багатоаспектну семантико-граматичну категорію, що об'єктивується різнорівневими засобами (лексичними, морфологічними, синтаксичними, інтонаційними) з єдиним семантичним значенням; 5) визначити специфіку дейктичного й агенсивного значень синтаксичної особи; 6) проаналізувати засоби, що репрезентують різні значення суб'єкта-агенса) сформульовані цілком логічно, вони вказують на *новаторський характер* дисертації (с. 6).

Наукову достовірність результатів кандидатської дисертації, представленої до захисту, забезпечують, по-перше, надійний і переконливий вибір джерел: мікротексти й синтаксичні конструкції, вибрані з Національного корпусу польської мови, усього – понад 4000 мовних одиниць.

Однак з огляду на те, що зібрані авторкою мікротексти й синтаксичні конструкції, належать до художніх, частково публіцистичних та офіційно-ділових, вважаємо, що більш виправданим є використання стилістично однорідних мовних фактів (наприклад, текстів сучасної польської художньої літератури). За наявності стилістично різних конструкцій треба було звернути увагу на специфіку функціонування в них категорії особи.

По-друге, в дисертації застосовано надійний теоретико-методологічний комплекс (методи: спостереження, інтерпретації, індукції та дедукції, аналізу тотожностей і відмінностей мовних явищ, описовий та зіставний, принципи: комплексного аналізу, єдності критеріїв, рівневий, ієрархічний, термінологічної визначеності) (с. 7).

**Теоретичне** значення дослідження зумовлюється тим, що дисертація О. Р. Корпало надає змогу глибше пізнати сутність категорії особи, зв'язки між лексичним, морфологічним і синтаксичним рівнями мовної системи, уточнити типологію простого речення в польській мові, а її результати знайдуть використання при створенні теорії функціонально-семантичної граматики.

**Практичне** значення рецензованої наукової праці полягає в тому, що зроблені авторкою спостереження будуть застосовані у процесі викладання

теоретичних курсів із граматики сучасної польської мови, при підготовці підручників і навчальних посібників із синтаксису, у практиці викладання польської мови як іноземної (с. 8).

Проблематику дисертаційної роботи представлено в трьох розділах (розділи другий і третій аналізують категорію синтаксичної особи, граматичні засоби вираження та функціонально-семантичні особливості цієї категорії).

Вважаємо, що у назві другого розділу варто було зазначити, що в ньому проведено характеристику категорії морфологічної особи та засобів її вираження в сучасній польській мові, не зважаючи на наявність ґрунтовних робіт у полоністиці та з огляду на мету рецензованого дослідження.

У *першому розділі* дисертантка представила типологію різних підходів до вивчення граматики, окреслила проблеми класифікації семантико-граматичних категорій, визначила основи дослідження категорії особи вченими-славістами у вимірах смислової та формальної організації речення.

На жаль, поза її увагою залишились такі цікаві мовознавчі праці, як: Piotr Żmigrodzki *Związki między składnikami w zdaniu polskim // Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, red. A. Achtelek, J. Tambor, Katowice, 2007; Henryk Wróbel *Gramatyka języka polskiego*, Kraków 2001; Janusz Strutyński *Gramatyka polska*, Kraków, 1999.

Висновки до першого розділу підкреслюють засадничі положення дисертації: 1) визнання пріоритету семантики в тріаді *форма – значення – функція*; 2) визнання ізосемічності як основи кореляції форми і значення; 3) текстова інтерпретація категорій морфологічної і синтаксичної особи.

У *другому розділі* з'ясовано морфологічні засоби репрезентації категорії синтаксичної особи. Наголошено, що гонорифікативні форми *pan, pani, państwo* в сучасній польській мові вживаються замість займенників другої і третьої особи зі збереженням категорії роду і числа, а в множині із зазначенням категорії персональності (чоловічої особи).

Оскільки щодо форм ввічливого звертання існують різні погляди, хотілося б почути точку зору дисертантки з приводу того, як правильно звертатися польською мовою до знайомої особи, до ректора польського вузу, до духовної особи і, нарешті, до польського лектора / лекторки, які працюють у вищих навчальних закладах України?

У висновках до другого розділу слушно наголошено, що синтаксична особа спирається в реченні передусім на особу морфологічну, зокрема на словозмінну категорію особи дієслова та лексико-граматичну категорію особи займенника та іменника. Особові займенники, як і особові форми дієслів, виконують у мові дейктичну функцію. Категорія особи морфологічно виявляється в дієслові, але семантично формується в іменникові (с. 100).

Авторка зазначає, що у тричленній парадигмі категорії особи стійкою є внутрішня опозиція: перша і друга особи – третя особа. А чи може третя особа вживатися в функції першої та другої особи? Наведіть приклади.

*Третій* розділ присвячений дослідженню дейктичного і агенсивного аспектів синтаксичної особи. Виділено, що вказівка на протиставлення або відсутність адресанта і адресата є ключовими поняттями і обов'язковою ознакою речення. Поділ речень на агенсивні й безагенсні не збігається з поділом їх на особові й безособові, у зв'язку з чим розрізняються *граматичний суб'єкт* і *семантичний суб'єкт*. Дисертанткою також встановлено, що продуктивним способом репрезентації узагальнено-особової семантики є однойменні односкладні речення (*zдания z podmiotem domyslnym*) та ергативні конструкції з *się*. Деагенсними є незначна група безособових речень, що виражають стан природи або процеси, які в ній відбуваються (с. 163–164).

У цьому розділі, на наш погляд, слід було звернути увагу на те, що безособові конструкції в художній літературі можуть ще використовуватися

для надання стилістичних сугестивних відтінків (див. А. Wilkoń, „Funkcje kategorii gramatycznych w tekstach literackich”, 1986).

До цього ж розділу відносимо ще одно зауваження. В ньому застосовано різні терміни на позначення дихотомії синтаксичної особи: *агенсивні й безагенсні / дезагенсні речення, агенсивність / дезагенсність* речення, утворені від терміна *агенс* із різними афіксами, а краще було б обрати один із співвідносних варіантів *агенсивність / дезагенсивність* (див., напр., Н. Ясакова „Ступенювання різновидів семантики персональності за рівнем означеності”, „Українська мова”, 2015, № 3).

Дисертаційна праця завершується логічними висновками, зробленими за результатами комплексного дослідження семантико-граматичної категорії особи: 1) у полоністиці категорія особи розглядається найчастіше як явище морфологічне, що зумовило необхідність цілісного аналізу з позицій функціонально-семантичної граматики; 2) оскільки функціональний вияв категорії особи відбувається на перетині кількох категорійних підсистем, це дозволяє потрактувати її як міжрівневу категорію; 3) синтаксична особа належить до числа предикативних, оскільки разом із модальністю і синтаксичним часом (темпоральністю) виражає відношення повідомлюваного до дійсності й формує речення як комунікативну одиницю; 4) особа в польському реченні для першої і другої осіб є категорією морфологічною, а для 3-ої особи – морфолого-синтаксичною; 5) у множині особа виражається розширено і є чинником не множинності, а необмеженості; на відміну від інших слов'янських мов третя особа множини особового займенника має чоловічо-особову (*oni*) і безособову (*one*) форми; 6) категорія особи в іменнику виконує сигніфікативну і синтагматичну функцію; 7) синтаксична категорія особи є багатоаспектною категорією, найважливішою ознакою якої є дейктичність; 8) поділ речень на агенсивні й дезагенсні не збігається з їх поділом на особові й безособові; 9) означеність особи-діяча виражають двоскладні, означено-особові, безособові та інфінітивні речення; 10) значення неозначеності особи-діяча виражається

лексичними (передусім, неозначені займенники, пасивні дієприкметники) і граматичними засобами; 11) узагальненість діяча виражають односкладні й двоскладні конструкції, в яких нейтралізовано протиставлення по лінії особи; 12) дезагенсні безособові речення не відображають відношення „дія – діяч”, виражають стан природи чи процес у довкіллі.

Рецензована кандидатська дисертація є глибоким самостійним структурно завершеним дослідженням, яке має вагому науково-теоретичну та практичну цінність. Відзначимо, що дисертантка проаналізувала складний в теоретичному плані мовний матеріал, який неоднозначно трактується у полоністичних студіях. Чимало місця відведено обґрунтованості теоретичних положень, а детальний аналіз граматичних засобів категорії особи та її функціонування у просторі сучасної польської мови забезпечує повноту викладу розглядуваного матеріалу.

Перспективи дослідження дисертантка вбачає у вивченні особи категорії в іменних і вигукових конструкціях з імперативним значенням, у бездієслівних еліптичних реченнях, у зіставних працях з польської та української мов, в аналізі синтаксичної особи як суб'єктивного явища.

Структура роботи є логічною, оскільки розділи органічно пов'язані між собою, висловлені теоретичні положення конкретизуються в другому і третьому розділах на зібраному мовному матеріалі, що дає уявлення про різноманітність граматичних засобів вираження категорії особи та її функціонування.

Кандидатська дисертація не позбавлена окремих недоліків (див. питання та зауваження вище), пор. А. Вежбіцька / А. Вежбицька (с. 5, с. 26, 30, 145 та ін.; у списку літератури – Aleksandra Wierzbicka, s. 197), с. 157 Andrzej Asnyk; неповно оформлений список літератури, зокрема у переліку праць польських науковців не зазначено видавництво (с. 189–197 та ін.). У тексті трапляються окремі орфографічні, пунктуаційні, технічні помилки (с. 30, 37, 39, 41, 55, 63, 68, 79, 91, 95, 106, 130, 131, 133, 139, 140 та ін.).

Однак у цілому дисертаційна праця О. Р. Корпало написана грамотно, а висловлені зауваження і побажання не применшують її високої цінності. Зміст, основні концептуальні положення та висновки повністю відображені у 15 публікаціях та авторефераті.

Рецензована кандидатська дисертація становить завершене оригінальне дослідження, в якому дисертантка виконала всі поставлені завдання й отримала нові результати.

Дисертаційна праця Оксани Романівни Корпало „Семантико-граматична категорія особи в польській мові”, відповідає спеціальності 10.02.03 – слов’янські мови, вимогам МОН України та пп. 11, 12, 13 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” (постанова КМ України № 567 від 24 липня 2013 р.), а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.03 – слов’янські мови.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук,

професор, зав. кафедри загального та слов’янського мовознавства

Одеського національного університету

імені І. І. Мечникова

5.04.2017 р.

*Е.р.*

О. А. Войцева

